

Abdullah Efendi'nin Rüyaları'nın Nefs İlmi Zaviyesinden Mütâlaası*

*Abdullah Efendi's Dreams:
An Inquiry from the Perspective of the Science of the Soul*

Derya KILIÇKAYA**

Özet

“Nefs ilmi”, Dr. Mustafa Merter tarafından geliştirilerek ortaya konmuş bir yaklaşım olup gücünü büyük bir oranda tasavvuf almaktadır. Kadim tasavvuf öğretileri ile dinamik psikolojiye özgü bazı temel kavramların sentezinden meydana getirilmiş olan bu yaklaşımda nefis, sembolik olarak idarecisi ve yasaları olan bir ülke gibi anlatılır. Tasavvufa göre, nefis hiçbir zaman ölmez ancak ona dizgin vurulabilir. Allah’ı bilmek ve Allah’la olmak için yaratılan insanı anlayabilmek ise “nefis”i bilmekten geçer. Merter’e göre nefis, ilahi kökenli, akıllı yasalar tarafından yönetilen, kendi kendini düzeltme potansiyeli taşıyan, yarı bağımsız bir sistemdir. Tasavvufun bakış açısıyla insana yaklaşan “nefis ilmi”, şu anda yirmi beş yıllık serüveninin en kâmil dönemini yaşamaktadır. Bu yazının amacı ise Ahmet Hamdi Tanpınar’ın, 1941 senesinde yayımlanan *Abdullah Efendi'nin Rüyaları* isimli hikâyesini, bu yaklaşımın temel kavramları ve incelikleri üzerinden değerlendirmeye çalışmaktır. Rüya analizine çok ehemmiyet veren “nefis ilmi”nin yaklaşımından faydalanılarak hikâyedeki rüyalar ele alınmaya çalışılmıştır. Edebiyat ve tasavvuf disiplinlerinin harmanlandığı bu yazıyla birlikte, edebî eserlere de “nefis ilmi” yaklaşımının penceresinden bakılabileceği anlatılmak istenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Nefs ilmi, Mustafa Merter, Ahmet Hamdi Tanpınar, rüya, hikâye.

* Gerek yazdığı kitaplarla gerek yaptığı atölyelerle gerekse verdiği seminerlerle, “nefis ilmi” ile tanışmamı sağlayan ve bu yazı için bana destek olan, başta kıymetli hocam Dr. Mustafa Merter Beyefendi’ye ve onun çok değerli talebelerine teşekkürü bir borç bilirim.

** **ORCID:** 0000-0001-5964-5485. Dr. Öğr. Üyesi, Kocaeli Üniversitesi Rektörlük Türk Dili Bölümü,
E-mail: derya.kilickaya@kocaeli.edu.tr

Geliş Tarihi: 25.05.2025

Kabul Tarihi: 23.09.2025

Yayın Tarihi: 30.11.2025

Atıf Bilgisi: Derya Kılıçkaya, “Abdullah Efendi'nin Rüyaları'nın Nefs İlmi Zâviyesinden Mütâlaası”, *Tasavvuf Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* 4, 2 (2025): ss. 97-115.

Bu makale uluslararası CC BY-NC-ND 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.
(<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

Abstract

“The science of the self” is a school developed and presented by Dr. Mustafa Merter and derives its power largely from Sufism. In this approach, which is formed by the synthesis of ancient Sufi teachings and some basic concepts specific to dynamic psychology, the self is symbolically described as a country governed by a ruler with a system of laws. According to Sufism, the self never dies, but it can be reined in. Understanding the nature of human being, who was created to know and to be with God, is possible only by knowing the “self”. According to Merter, the self is a semi-independent system of divine origin, governed by intelligent laws, and has the potential for self-correction. “The science of the self”, which approaches humans from the perspective of Sufism, is currently experiencing the most perfect period of its twenty-five-year adventure. The purpose of this article is to try to evaluate Ahmet Hamdi Tanpınar’s story *Abdullah Efendi’nin Rüyalari*, published in 1941, through the basic concepts and principles of this school. This analysis discusses the dreams in the story through the lens of “the science of the self”, a field that attributes significant importance to dream analysis. The aim of this article, which blends literature and Sufism, is to show that literary works can be analyzed through the framework of “the science of the self”.

Keywords: The science of the self, Mustafa Merter, Ahmet Hamdi Tanpınar, dream, story.

1. Giriş

Bu yazıda, Ahmet Hamdi Tanpınar’ın ilk defa 6 Eylül-23 Eylül 1941’de *Tasvir-i Efkâr*’ın 4807-4824 numaralı nüshaları arasında yayımlanan *Abdullah Efendi’nin Rüyalari* isimli hikâyesi, nefs ilmi açısından değerlendirilmeye çalışılacaktır. İslam düşüncesinde bilginin kesinlik dereceleri, üç mertebede anlatılır: ilme’l-yakîn, ayne’l-yakîn, hakka’l-yakîn. İlme’l-yakîn, herhangi bir şeyi, tahsilini yaparak öğrenmektir. Bu durumda, o şey hakkında sadece bilgi sahibi olunur ve bu bilgi okuyarak elde edilir. Bilginin beş duyuyula algılanabilir hâle gelmesi, ayne’l-yakîndir (görerek anlama, yakınlaşma). Bilgi duyularla algılandığı takdirde, bu ilim zuhur eder. İlmi hakkı ile bilebilmek için ise onu bizzat yaşamak gerekir. Bu da, hakka’l-yakîn mertebesidir.¹ *İlmü’n-nefs* denen nefs ilmi, aslında esas olarak seyr-i sülûk (sistematik tasavvuf eğitimi) esnasında, yaşanarak anlaşılabilecek bir ilimdir. Yani bu ilmi layıkıyla anlayabilmek için hakka’l-yakîn mertebesinde olmak gerekir.

Bu yazıda, *Abdullah Efendi’nin Rüyalari* adlı hikâye nefs ilmi açısından incelenirken metne ilme’l yakîn mertebesinden bakılacağı ve değerlendirmelerin bu zaviyeden yapılacağı en başta bilhassa belirtilmesi gerekir.

Ortaya konması gereken bir başka husus ise nefsin aslında ne olduğu meselesidir. Bu noktada, aslında iki türlü nefs olduğunun bilgisi verilmesi gerekir. Bu nefslerden bir tanesi insanın hakikati ve merkezi olmakla birlikte, diğeri ise izafî / yansıma / şizofrenik bir nefstir. Şizofrenik nefs şöyle tanımlanabilir:

Sıfat-ı İlâhi ve Esmâü’l-Hüsna terkiibinden müteşekkil varlığının bir yansıması olan hazları, şehvâtı, benliği, gururu, kibri, parayı, pulu, kasayı, keseyi, şanı, şöreti, makamı, mevkiyi o izafî nefis arzu eder. Fakat o senin hakikatin değildir, hakikatinin yansımasıdır, buharlanmasıdır. Mesela sigaranın bir kendi var, bir de dumanı var, işte bu izafî nefis sigaranın dumanı gibidir.²

1 Ömer Tuğrul İnancı, *Vakte Karşı Sözler*, (İstanbul: Sufi Kitap, 2020), 16.

2 Ahmet Özhan, *Sen Bu Dünyaya Niye Geldin?*, (İstanbul: Turkuvaaz Kitap, 2025), 16.

Bu noktada şu sorunun sorulması gerekir: Psikologların ilgilendiği rüyalar, hangi nefsin gördüğü rüyalar mıdır? Bugün nefis ilmi ile ilgilenen psikolog ve psikiyatrlar, danışanlarına rüya defterleri tutturuyorlar ve gündelik hayatlarındaki problemleriyle rüyalar arasında bir iletişim biçimi buluyorlar. Hatta rüyaları bir laboratuvar olarak kullanıyorlar. Yani insanın gündelik hayatındaki davranışlarıyla, rüyalar arasında bir bağ olduğunu düşünüyorlar. İşte nefis ilmi terapistleri, hakikatin bir yansıması olan şizofrenik / izafi nefsin gördüğü rüyalarla ilgilenirler. Ama bir de ledün ilminin rüya olarak açığa çıkması vardır ki hakikate ait olan bu rüyalar, ancak ehline malumdur ve ehli tarafından değerlendirilebilir. Bu ehil kişi ise insan-ı kâmil de denen mürşidin ta kendisidir. Ahmet Özhan'ın aşağıya kısaca alınmış olan görüşleri, konu hakkında fikir sahibi olmamızı sağlayacaktır:

Rüya konusu, mâlum, bilimde de geçer. İnsanların fiil olarak ürettiklerinin ruh tarafından kabul edilişi / edilmeyişi, oradaki tenakuz rüya olarak ortaya çıkar, doğrudur bu. Ama bir de ledün ilminin rüya olarak açığa çıkması vardır ki Kur'an-ı Kerim'de Hz. Yusuf Kıssası'nda, iki önemli yerde iyice altı çizilen (biri zindandaki hayatında, biri ağabeyleriyle beraber sefere çıkmadan önce gördüğü, on bir yıldızın kendine secde etmesi) rüyalar, bu başka bir şeydir. Bunun diğer rüya ile karıştırılması lazımdır, aynı şey değildir. Allah'ın nefhası olması itibariyle ruhun kiri olmaz. Ruh platformunda bir zan üreterek kendini var kabul eden nefiste olur mesele. Ruh-ı ta olmaz. Allah, 'ruhumdan ruh üfürdüm' diyor. Allah'ın ruhunun temizlenmeye ihtiyacı mı var? Olmaz. Fakat kötülüğü emredici nefis dediğimiz, bu ruhun yeteneklerini kendine vassfederek ortada olan bir yansıma var. Şizofrenik bilinç de denebilir buna. Bu yansımada saçmalık zuhur eder. O aynada ortaya çıkar, nefsin atı o aynada

oynar. Gerçek ruhta katiyen olmaz. Orası kaynaktır, zatiyetin kaynağıdır yani. Allah, 'ruhumdan ruh üfürdüm' diyor. 'Zatımın nurunun zuhurundan yarattım' diyor. Ruh demek, Cenab-ı Hakk'ın zatının nurunun zuhuru demektir. Orada temizlenmeye ihtiyaç söz konusu olmaz. Fakat, buradan yola çıkarak kendini var kabul eden bu şizofren çağrışım, insanın yaptığı yanlışlar bu şizofrenin aynasında ona ikaz olarak çıkar. İbret alacak mı almayacak mı diye veyahut da vicdan azabı olarak çıkar. Gerçek ruhtan gelen bir esintidir o vicdan azabı da. Kendi nefsi olduğu için vicdanı da yoktur onun. Fakat bağlı olduğu özdeki vicdan oraya da sirayet eder. Burada ne diyoruz biz? 'Tamam, nefsi davranıyor ama bir istidat var, bu aslına rücu edebilir' diye bir mülâhaza hanesi açıyoruz orada. İşte bu akseden, kendini var zanneden, şizofrenik, ismi var kendi olmayan şeyin gördüğü rüyaları psikologlar değerlendirebilir. Rüyalar, sosyal alandaki yanlışları ve onların çarelerini ifade edebilir. Onlarla imtizaç eder bu. Ama gerçek ruhun, insanın proporsiyonuna verilmiş olan kısmındaki, insanın kaderinde olan istidat, bu rüyalarla ortaya çıkmaz. Onun özel bir süzülümü vardır, işareti vardır. O da ehline malumdur. Onun için şizofrenik veya şuur altı olan rüyalar elenir gider, ama bazı işaretler olanlar değerlendirilir ehli tarafından. Kişi, bunu kendi kendine anlayamaz. Bu ayrı bir meslektir ve ehli tarafından yürütülür. Yani psikologların ilgilendiği rüyalar, dünya / şühud boyutundan ortaya çıkan şeylerdir. O da zaten psikologların belli birtakım metotlarla, uzmanlaştıkları alanda ilgilendikleri konulardır.³

Netice itibariyle, bu yazıya konu olan nefis ilminin ilgilendiği rüyaların insanın hakikati

3 Bu izah için, Ahmet Özhan'ın "Vaktin Nakdi" programındaki konuşmasından istifade edilmiştir. bkz. Ahmet Özhan, "Yapılan İşlerde Allah Rızasını Gözetmenin Önemi-Vaktin Nakdi", Vav TV Youtube Kanalı, 25 Ağustos 2025, <https://www.youtube.com/watch?v=Tekea3Nwtp8>.

olan nefisle değil, izafi / şizofrenik nefis ile ilgili olduğunun en başta belirtilmesi gerekir. Nefs ilmi terapistleri, asla mürşid-i kâmilin yaptığı işi yapmazlar. Dolayısıyla, onunla aynı kefeye asla konamazlar.

2. Kerb/Kebed Hâlini Yaşayan Abdullah Efendi

Nefs ilmine göre kişi, eğer üst katlara doğru bir yolculuk yapmaz, hep aynı katta kalırsa bulunduğu kata sığamaz ve bu durum “kerb” veya “kebed” denen hâlin yaşanmasına sebep olur. Muhyiddin Arabî'nin *Fusûsü'l-Hikem*'inde “kerb”, İsmail Hakkı Bursevî'nin *Rûhu'l-Beyân*'ında “kebed” olarak geçen bu durum, nefis ilmine göre depresyona sebep olmaktadır: “İbn Arabî burada nefesini tutan insan benzetmesini yapar ve rahatlatanın ancak nefes dışarı çıktıktan sonra mümkün olabileceğini söyler.”⁴ İbn Arabî'ye göre esma-i hüsnâ (sayıları sonsuz olan var oluş kodları), alt nefis mertebelerinde basınç hâlinde dirler. Ontolojik yükselme ise her insanın derininde var olan bu basınç altındaki ilahi isimlerin tecellisi anlamına gelir. Bu isimler hep var olmayı talep ederler. Üzüntü, kaygı ve tasa hâli olan bu kerb/kebed, insanın sonsuzluğa doğru tekâmül eden nefis yolculuğunu gerçekleştirememesine neden olur.

Hikâyemizin esas kişisi olan Abdullah Efendi'ye ise hikâyeye boyunca hep üst katlardan çağrılar olacaktı: “Hayat sahnesinde bu oyun sürüp giderken, bir yerlerden bir suflör bize sürekli doğruları fısıldar ve yanlışlarımızla ilgili uyarılarda bulunur. Hiç usanmadan bir ömür boyu bizi uyandırmaya çalışır.”⁵ Ancak onun üst kata çıkabilmesi için öncelikle geçici bir süre, alt bilinç dışının

bodrum katlarına inmesi, orada kompleksleriyle yüzleşmesi gerekir. Üst kata çıkış ancak bu şekilde olabilmektedir. Önce aşağının tesirini azaltmak lazımdır, ancak o zaman kişi üstlerden gelen çağrılara daha açık hâle gelir. Bir diğer ifadeyle önce, dibe vurmak gerekir. Sonrasında tefrik / fark hâli yaşanmalı, ardından ise aşağılardan yukarı doğru giden yol seçilmeli, iyi ve kötü arasındaki farka aşırı takılmadan yürünmelidir. Böylelikle, bölünmüşlüğü sindirilmesi ve belli oranlarda aşılması gerekir.

3. İkiye Bölünmüşlük/Parçalanmışlık Hâlini Yaşayan Abdullah Efendi

İnsanın zâhiri, düalizm kanunlarına göre yaratılmıştır. Onun hem maddî hem mânevî yapısının alt birimleri artı ve eksi yani karşıt değerlidir. İnsanın en yüce imtihanı ve aynı zamanda kurtuluşu bu bölünmüşlüğü, parçalanmışlığı daha hayattayken aşabilmesinden geçer.⁶ Düalizm, dikotomi ve karşıtlık olarak da adlandırılan bu ikiye bölünmüşlük, nefis binasının bodrum katlarında devasa boyutlara ulaşırsa kişiyi paramparça eder. Her kişinin bulunduğu katın ise bir tevhit merkezi vardır.

Abdullah Efendi de düalizm âlemine düşmüştür. Düalizm âleminin ise bitmeyen bir kavgası vardır. Onun asıl hüviyeti üst kattadır ancak o bulunduğu kattaki benliğini, hakiki benliği zanneder. Onun gerçek kimliği, asli hüviyeti can'dır. İçinde bulunduğu kat/benlik, aslında bir gölgedir ve ondan kurtulmalıdır. Her alt bilinç konumu, bir üst konumu ikiye bölerek oluşur:

Düalizm ile benlik bölününce insan daha da karanlık bir âleme düşer. Gölgeler, sözde her şeyi yapma özgürlüğüne sahip, bilinç dışının karanlık mahzenlerinde bekleyen, alternatif benliklerdir. Aşağıdaki âyet-i kerimede bu ‘ikinci’ kişiliklerimizin nasıl oluştuğu, bakın ne güzel tasvir ediliyor:

4 Mustafa Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan: Tasavvuf ve Nefs Psikolojisi/Transpersonal Psikoloji*, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2022), 149.

5 Mustafa Merter, *Psikolojinin Üçüncü Boyutu: Nefs Psikolojisi ve Rüyaların Dili*, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014), 178.

6 age. 333.

Rahman'ın uyarısını görmezden gelmeyi tercih eden kimseye gelince, Biz onun içine öteki kişiliğini oluşturmak üzere (Kalcı) bir şeytani dürtü yerleştiririz...⁷

Abdullah Efendi'de rakam hastalığı vardır. Bu yüzden, kafası hep bir hesap makinesi gibi çalışır. Tesadüf ettiği rakamlar üzerinde işlemler yaparak hükümler çıkarır. Teki bulduğu zaman rahatlar, ancak çift çıkarsa memnun olmaz. Onun için tek, “vahdetin ve vahdaniyetin rakamı”dır.⁸ Abdullah Efendi, tamamlanarak düalizm ötesi mutlak birlik olan “Ehad”ı bilmek ister ama bir türlü başaramaz. Sadece hikâye boyunca hissederek gibi görünür. Mutlak birlik olan “Ehad”, aynı zamanda mutlak varlıktır. Mutlak varlık, “bilinmeyi” murat etmiştir. O zaman, esma ve sıfatlar mertebesine geçilmiştir. Esmâ ve sıfatlar mertebesi, aynı zamanda düalizm âlemidir. Bu mertebede “Ehad”, “Vahid” ismini alır. Çünkü “Ehad”, sayılar ötesi olan mutlağın “bir”i iken “Vahid” düalizm âleminin sayılarının “bir”idir.⁹ Hasılı Abdullah Efendi, ikiye bölünmüştür ve aslında “bir” olmak ister:

‘Tam bir rakam olmak, tam bir rakam... Ah, ne saadet Yarabbi!’ diyordu. O bütün ömrünce bunun için çalışmış, hüviyeti üstünde hiçbir matematik ameliyesinin yapılmasına razı olmamıştı. Bununla beraber şimdi tam bir rakamın mevcudiyetinden de şüpheleniyordu. ‘Her rakam taksim edilebilir!’ diyordu ve mademki kendisi ‘iki’ idi. O hâlde onun da taksime razı olması lazım gelirdi.¹⁰

Bir tarafta bulunduğu kat, diğer tarafta ise üst katın çağrısı vardır. Israrla üst katı reddeder. Dağılmıştır, parça parçadır. Karanlıkta dağılan kesirlerini arar, çamur ve tozlarını siler.

7 Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan*, 134.

8 Ahmet Hamdi Tanpınar, *Hikâyeler*, (İstanbul: Derâğâh Yayınları, 2017), 21.

9 Merter, *Psikolojinin Üçüncü Boyutu*, 331.

10 Tanpınar, *Hikâyeler*, 44.

Uzakta köşe başında bir kapı görür. Kapının eşiğine oturup beklemek ister. Ancak oraya gelince bütün parçalarının / kesirlerinin mıknaatıyla çekildiğini ve tekrar toplandığını hissederek. O, her ne kadar inat edip ayak direse de hikâyenin yedinci bölümünde, üst kat tarafından çok farklı bir şekilde eşikten atlatılır. Bu hâl, Abdullah Efendi için büyük bir lütuftur. Böylelikle yıldızlar kapısından geçer. Alt bilinç dışı seyahati sırasında gerçekleşen bu eşik atlama/yıldızlar kapısını geçme şöyle vuku bulur: “Nihayet uzakta köşe başında seçtiği bir kapı aralığına doğru yürüdü. Niyeti kapının eşiğine durup beklemektir. Fakat oraya gelince, mıknaatla çekilmiş bir yığın demir tozu gibi bütün kesirlerinin, içeriye girdiğini ve orada tekrar toplandığını hissetti.”¹¹

Sadece bir eşik atlayarak kendisini her gün yaşadığı yerlere benzeyen bir evde bulan Abdullah Efendi, kendisini son derece hafif ve rahat hissetmektedir. Karanlık evler yavaş yavaş aydınlanır, bunların hepsi nefis ilmi açısından iyiye işarettir. Kapı açılmış, eşik atlanmış ve karanlıktan nurlu alana adım atılmıştır. “Yukarı”ya doğru bir sıçrama gerçekleşmiştir. Abdullah Efendi, tevhit yolunda azimle seyahatine devam etmektedir.

4. Üst Bilinç Dışı ile Temas

Abdullah Efendi, aynı zamanda nefislerini bir an bile unutamayan insanlardan da biridir.¹² Burada “nefislerini bir ân bile unutamayan” denirken kastedilen nefsin üst katlarıdır. Abdullah Efendi, her ne kadar etrafındaki havaya kendini bırakmak istese de üst katların çağrısından uzaklaşamaz. Burada üst kat ile ifade edilmek istenen nefsin üst katlarıdır. Alt katta veya hep aynı katta kalmış olan Abdullah Efendi, nefsin üst katlarının çekici çağrısına kulak tıkamak, bu çağrıyı unutmak

11 age. 45.

12 age. 12.

ister. Ancak bu katlardan gelen davet, fazlasıyla ısrarcıdır:

Hakikatte Abdullah Efendi, ömürlerinin sonuna kadar kendileri olmaktan kurtulamayan, nefislerini bir ân bile unutamayan, etrafındaki havaya kendilerini en fazla bıraktıkları zamanda bile, içlerinde, tıpkı alt katta geçen bütün şeyleri merakla takip eden bir üst kat kiracısı gibi köşesinde gizli, mütecessis, gayrimemnun ve zalim ikinci bir şahsın mevcudiyetini, onun zehirli tebessümünü, inkâr ve istihfaftan hoşlanan gururunu ve her ân için ruhu insafsız bir muhasebeye davet edişini duyan insanlardan biriydi.¹³

Abdullah Efendi, nefsin üst katlarından gelen bu güzel davetten hiç memnun değildir, üst bilinç dışı ile temas kurmak istemez. Maverâ ile temas etme temennisi yoktur. Çünkü o kendisinin de belirttiği gibi, “Allahsız bir mistik”tir:

Bu mudil ruh makinesinin en mühim tarafı istikrah hissiydi. Abdullah büyük bir mistikti. Allahsız bir mistik. Aşk bu mistikliğin gayesi olmuştu. Fakat Abdullah, aşkı o kadar idealleştirmişti ki realitedeki manzarasına artık **tahammül** edemiyordu... O, **istikrah yılanı**nın topuğundan ölesiye ısırdığı adamdı. İşte bu hayatın ikinci faciası...¹⁴

Burada, “istikrah yılanı” derken kastedilen can kuvvesi anlamındaki “can” arketipidir. Can, üst bilinç dışının temel arketipidir. Müteal/aşkın kimliğimizi temsil eder. Bu noktada, can arketipinin çok güçlü ama insani vasıflar sergileyen bir hayvan motifi olan yılanı bürünebileceği göz önüne alınmalıdır.¹⁵ Üst bilinç dışı ile temas kurmak istemeyen Abdullah Efendi, can arketipinin büründüğü yılanı istikrah (iğrenme) kelimesiyle birlikte kullanır. Belli bir dinî disiplinden uzak, aşka

13 ay.

14 age. 37.

15 Merter, *Psikolojinin Üçüncü Boyutu*, 62.

ulaşmayı hedefleyen ve realiteden kaçan¹⁶ Abdullah Efendi, bu ilginç hâliyle okuyucunun karşısında durur. Aslında Abdullah Efendi'nin yaşadığı sıkıntı, depresyon, nevroz/nöroz adlar verilebilecek semptomların kendisi, zaten bir davetten ibarettir:

Nefesini tutan insan benzetmesinde olduğu gibi sıkıntı, depresyon, nevroz belirtileri ortaya çıkabilmektedir. Bizim anlayışımıza göre, tüm bu semptomlar aslında bir davettir! İnsanın kendi kendisini aşmasına, yükselip aslı yapısına kavuşmasına yönelik bir davet.¹⁷

Abdullah Efendi, tam üç sene önce bir mace-ra yaşamış ve aslında bambaşka bir adam olmuştur. O, üç sene önce bir kış gecesini üst bilinç dışı / üst kat / yukarı ile temas kurmuştur:

Abdullah Efendi'de bu korku tam üç sene evvel hayatının biricik macerasını kapatan ve onu bambaşka bir adam yapan bir kış gecesinden beri vardır. Evet, odasında yapayalnız, bir türlü görünmeyen bir sevgiliyi beklerken birdenbire tepesinde apartmanın çatısının uçtuğu ve odasına yıldızların dolduğu o büyük geceden beri Abdullah, maverâ ile arasında hiç de temenni etmediği bir şekilde kuvvetli ve derin bir münasebetin başladığını hissetmişti.¹⁸

Bu alana girmemiştir fakat münasebet tesis etmiştir. Bu alana ancak, ilahi şartları yerine getirdiği takdirde tam anlamıyla girmesine izin verilir. O temas gününden beri ise tesir altındadır. Bağ kurulmuş, üst katın varlığı fark edilmiş ancak üst kata çıkış gerçekleşmemiştir. Abdullah Efendi, üst kat ile bağını kurduğunda aynı zamanda “maverâ” ile de temas etmiş olur:

16 Onur Akbaş, “Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ‘Abdullah Efendi'nin Rüyalari’ ve ‘Yaz Yağmuru’ İsimli Hikâyelerinin Alegori Açısından Mukayesesi”, *Söylem Filoloji Dergisi* 4, 1 (2019): 94.

17 Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan*, 152.

18 Tanpınar, *Hikâyeler*, 15-16.

Bunun nasıl olduğunu bizzat kendisi de pek kolay anlatamazdı. Sadece tek bir şeyi, o zamanlar ümitsizliğin son haddinde yaşadığını biliyordu. Bir insanın kendi talihini bütün vuzuhuyla görmesi kadar korkunç ne olabilir? Abdullah Efendi birkaç haftadan beri onunla baş başa, göz göze yaşıyordu. İşte bu ıstırap içinde, kafası en karanlık düşünce ve tasavvurlarla dolu olduğu hâlde, küçük bir oda içinde çırpınıp dururken birdenbire sanki bir kıyamet kopuyormuş kadar büyük bir gürültü ile olduğu yerde mıhlanıp kalmıştı.¹⁹

Abdullah Efendi uçan bir çatıdan, bir yıldız kasırgası içinde odasına giren bir kadının hâline nedense hiç hayret etmez. İlginç bir şekilde, bu güzel kadını bir insan olarak da tahayyül edemez. Zaten hep onun çok yüksek, büsbütün başka ve erişilmez bir âlemden gelmiş olabileceğini düşünmüştür. Onu, bu yüzden hep kendisinden uzak görmüş ve ondan korkmuştur. Abdullah Efendi, bu korkunun bütün hayatını zehirlediğini, aylarca süren ıstıraplara sebebiyet verdiğini ve en sonunda mükâfat olarak bu sevgilinin, kendi cevherinde görünmeye razı olduğunu belirtir. O günden sonra Abdullah Efendi, üst bilinç dışı/üst kat denen şeyin farkına varır ve ister istemez başkalaşır. O artık, esrarlı bir mevcut ve bir yıldızın mucizeli çocuğu tarafından sevilmektedir. Rüyasında bunu görmüştür ve bu rüya, üst katların çağrısı anlamında bir davettir. Abdullah Efendi'nin, rüyanın tesiri altında kalması normaldir. Çünkü o, rüyalarına ehemmiyet verir ve onların haberci nitelikte olabileceklerini bilir. Ancak hikâyenin geçtiği gece, yaşanacak hadiseleri haber veren bir rüya görmemiştir:

“Bununla beraber ne rüyalarında, ne de bugün tesadüf ettiği rakamlarda böyle bir akıbeti haber veren bir şey yoktu.”²⁰ Görüldüğü gibi, Abdullah Efendi'nin zihni kendine gelen “işa-

retler”e karşı açıktır, ama nefs ilmine göre önemli olan bu işaretleri doğru yorumlamaktır. Kişi, akl-ı meâş denen alanda olursa mesajlar ve işaretler bloke olabilir. Bu alanda nefs-i emmârenin tesiri devam eder. Akl-ı meâş alanında duyular henüz inceliş letafet kazanmamıştır, dolayısıyla yüzeysel durumdadırlar.²¹ Bu yüzden, Abdullah Efendi'nin duyu ve duygu organlarının takva hâli ile birlikte ince ayarlarının yapılması gerekir. Esas farkındalık, o zaman gerçekleşebilir. Çünkü ego veya benlik, yukarıdan gelen işaretlere, ilhamlara kapalı olursa ortaya bir patoloji çıkabilmektedir.

Ah bu ikinci Abdullah Efendi, bu üst kat sakini... Hayır, o kiracı değil evin asıl sahibi, efendisi, hükümrandı. Zavallı Abdullah Efendi bu sessiz seyircinin bakışları altında hayatının her lezzetinin birdenbire zehir kesildiğini bütün ömrünce görecekti. Ah, onu uyutabilseydi, bir ân için o sarhoş olsaydı! O zaman bütün işler değişecek ve Abdullah bu sofrada ve hayatın bütün sofralarında yepyeni bir adam olacaktı.²²

Üst katın varlığını hatırlamadan ve alt kişilikleri kabul edip uyutmadan yolda ilerlemek, kendisini çıkış kapısı olmayan bir kata hapsedebilir. Bu hâl, kişiyi intihara kadar götürebilir.

Hikâyenin başında tasvir edilen gecede ise Abdullah Efendi'nin “üst kat sakini” adını verdiği nefsin üst katları, onu rahatsız etmeyi bırakmış gibidir. Üst katlar, sanki çağrıyı ve daveti kesmiştir. Bu yüzden hikâye gecesi Abdullah Efendi, sevinç içerisinde kadeh kadeh içebilmektedir. Normalde, üst kat sakininin çağrısı yüzünden kendini bu kadar eğlenceye kaptırmaması icap ederken bu gece, ev sahibinde bir fevkaladelik vardır. Çünkü ev sahibi, bu gece onun alt bilinç dışının bodrum katlarına inmesine izin verecektir:

19 age. 16.

20 age. 21.

21 Merter, *Psikolojinin Üçüncü Boyutu*, 353.

22 Tanpınar, *Hikâyeler*, 12-13.

Bu akşamın fevkalâdeliği, bu kibirli ev sahibinin belirsiz bir şekilde sızmağa başlamasında, hüviyetindeki nüfuzlu ve sert tarafı kaybetmiş, yumuşamış hissini vermesindeydi. Onun içindir ki Abdullah, geniş, ağır ve kaypak halkalarını bütün vücuduna doladıktan sonra, zehirli dişini en can alacak yerine geçirmeğe hazırlanan bir **yılanın**, ayaklarının ucunda birdenbire **uyuyup kaldığını** gören bir **çöl yolcusu**-nun inanılmaz sevinci içinde kadeh kadeh üstüne içiyordu.²³

Üç yıl önce bir kış gecesi hiç temenni etmediği hâlde, üst kat/mavera/üst bilinç dışı ile temas eden ve onun varlığını fark eden Abdullah Efendi, hikâyenin geçtiği gece lokantadayken birtakım halüsinasyonlar görür. Üst kat sakinini uyuttuğunu ve ondan biraz da olsa kurtulduğunu zanneden baş kişi, aslında yine onun tesiri altındadır. Birtakım “hâller” yaşamaya başlar. Nefs ilmine göre “hâller”, mecâzî anlamda insanın yaşadığı kattan, bir üst kata açılan pencereler ve bir anlık şimşek ışığının bizlere sunduğu görüntüler anlamına gelir. Tasavvufî açıdan hâl, sabitleşmemiş şuur değişikliğidir. Hâller sabitleşirse “makam”a dönüşür.²⁴ Lokantada yaşadığı bu “hâller”in oluşmasında, o sırada sarhoş olması da çok etkilidir. Aslında Abdullah Efendi, hikâyede anlatıldığına göre içkiden hoşlanmayan biridir. Pek nadir zamanlarda sadece eşi dostu görmek için böyle mekânlara gider. Nefs ilmine göre sarhoşluk farklı bilinç durumu, kişiyi sathi bir şekilde üst bilinç dışı alanla temas ettirebilir. Bu temas sathi olduğu için kişi üst bilinç dışının “varoşlarına” çıkmış olur. Sarhoş, aslında sıkıntıdan çatladığı katı terk ederek bir üst katın hâllerini yaşamak için içer. Ancak bu, yüzeysel bir temastır: “Başlangıçta yaratıcılık, ilham, sezgi, hatta diğerkâm sevgi dalgaları ortaya çıksa da tüm bu duygular saman alevi gibi anlık ve geçi-

cidir.”²⁵ İnsanın kimi zaman bulabildiği en sert içkileri içerek sarhoş olmaya çalışmak istemesi, nefsin alt / bodrum katlarında yer alan alt kişiliğin anestezi edilme ihtiyacından doğar. Alt katlarda bunalan kişi, içindeki kasveti ve acıyı dindirmek için sarhoş olma yoluna gider.

Abdullah Efendi’nin lokantadaki üst bilinç dışı ile teması, sarhoşluk bilinç durumunun da etkisiyle gerçekleşir. Nefs ilmine göre, bu temasın devamlı olması, yaşanan hâllerin yerleşip makamlaşması mümkün değildir. Çünkü hikâyede ilahi kurallara riayet edilmektedir. Hâsılı, Abdullah Efendi’nin lokantada yaşadıklarının sathi ve geçici olduğu muhakkak göz önünde bulundurulmalıdır; diğer taraftan da bunun bir rüya olduğu hatırlanmalıdır. Lokantada yaşadığı hâller, tam olarak rahmânî değil, nefsânîdir. Yani aslında üst katlarla alakalı gibi gözükse de nefsin alt katları ile ilişkili hâllerdir. Üç yıl önce davet alıp mavera ile temas kurmuş olan Abdullah Efendi, ilahi kurallara uygun bir yaşam tarzı sürdürmediği için sahte mânevî duygular yaşamaktadır. Ancak bu, yine rüyada olmaktadır. Bu duygular, eşyanın hakikatini fark etme ve kendisini, gözünden perde kalkmış gibi hissetme şeklindedir:

Evet, o şimdi kendisini, her kapalı şeyin, mütebessim bir insan yüzü için olduğu gibi sımsıkı örtülmüş demir kapıların, hiçbir geddiği olmayan yekpare duvarların arkasında olup biten hadiseleri gözlerinin önünde geçiyorlarmış gibi görebilecek bir kudrette buldu.²⁶

Abdullah Efendi, o gece nefsinde şaşırtıcı bir kavrayış kudreti sezer. Kendisini her şeyi anlar ve her şeyle anlaşabilir vaziyette bulur. Bu, basiret gözünün açıldığı anlamına gelir. Eşya ile kalbî bir iletişim kurmaya hazırdır. Bu hâl nefs ilmine göre, aynı zamanda varlık-

23 age. 13.

24 Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan*, 58, 110.

25 age. 97.

26 Tanpınar, *Hikâyeler*, 15.

larla sıradan ve statik ilişkinin çok ötesinde dinamik bir diyalog hâline girilebileceğinin de göstergesidir. Bu, aynı zamanda “eşya”nın gizli hakikati üzerine işaretler verir. Eşyanın ruhu ve hakikati olduğu göz önüne alınırsa nefis binasının alt katlarında eşyanın donduğu fakat üst katlara doğru tekâmül ettikçe dinamik bir evrenle karşılaşılabilceği görülür:

Evet, isteseydi şu yanı başında duran **çiçek saksısı ile dost olabilir ve üstünde oturduğu iskemle ile uzun uzun konuşabilirdi**. Bütün etrafıyla kendi arasında imkânsız denebilecek derecede kuvvetli bir münasebet teşekkül etmişti. Sanki arayeden bir yığın **perde**, mânia kalkmıştı.²⁷

Abdullah Efendi’nin basireti artmış, gönül gözü açılmıştır. Sahnede oynanan oyunu bir başka gözle görmeye başlar. Gördükçe de hayreti artar. Müşahede ve farkındalık hâlini yaşar. Bu hâller, Abdullah Efendi’nin derinindeki “diğerini” açıkça görebilmesini sağlar, hüviyeti ikizleşmiştir. Hangisinin asıl ve hakiki hüviyeti olduğunu ise kestiremez. Ancak artık alt bilinç dışının bodrum katındaki ikinci varlığını açık bir şekilde görebilmektedir. Onu bir “gölge” olarak ifade eder: “Henüz yeni görmeye başladığı ikinci varlığı ile bu üç adım ileride dikilen ve her hareketini taklit eden **gölge** ile ve onun içinde düşünmek istedi: Fakat bu epeyce güçtü; bir hayali bir galatı, şuur ve idrak sahibi yapmak demektir.”²⁸

İçinden plan yapar ve harekete geçer: “Ve Abdullah Efendi yavaş fakat emin ve sabırlı bir çalışma ile kendini, daima üç adım ötesinde görmekte devam ettiği hayaline -kendi tabiriyle- tıpkı bir evden başka bir eve eşya ve itiyatlarımızı nakleder gibi, nakletmeğe başladı.”²⁹

Burada bir “rol değişimi” söz konusudur. Abdullah Efendi, bir rolden bir başka role

bürünür. Özdeşleştiği alt kişiliğinin yerini bir başka role bırakır. Bunu yapınca pek çok şey değişir. İçindeki kaygılı, ürkek ve ümitsiz alt kişiliğini yeni bir role bırakınca “kendisi olmaya” başlar. Bir diğer ifadeyle, kabul edemediği ama tesirini kendi üzerinde sürdüren gölgesini gördüğü andan itibaren o gölge, gerçekten bir gölge hâline dönüşür ve Abdullah Efendi, gölgeyi yansıtan “asıl” olur:

Arkadaşları seslendikleri zaman Abdullah Efendi kendisini bir **kuyunun dibinde** buldu; o kadar kâinatla alakasını kesmiş, kendi kendisi yahut sadece iradesi olmuştu. Onlar, hep bir ağızdan, onun sükûtuna kızıyorlar, bu somurtkanlığı mânâsız, budalaca ve kibirli buluyorlardı.³⁰

Abdullah Efendi kuyunun dibindedir; derin bir kuyuya düşmüştür. Böyle olsa dahi o, yalnız bırakılmaz: “Ama ne kadar dünyalı olsak ve karanlığa batsak da ara sıra bulutlar aralanır ve gümüşü bir ışık dünyayı aydınlatır.”³¹ Alkol denen “örtün” maddenin etkisi altında üst bilinç dışı ile sathi de olsa temas kurmaya başlayan Abdullah Efendi, alt bilinç dışı âlemini “yukarıdan” izlemeye başlar. Aslında yukarıdan izleyebilmesinin hakiki nedeni, kendisinin hâlihazırda bir rüyanın içinde bulunuyor olmasıdır: “Görülme-yen şeyleri gören, işitilmeyen şeyleri işiten ve bir hayalin, bir gölgenin içinde, yani bir tasavvurun imkânlarındaki hudutsuzlukla kâinatı idrak eden bir insan sıfatıyla eğlenecekti.”³² Abdullah Efendi’nin yaptığı şundan ibarettir: O, üst bilinç dışı ile sathi de olsa temas eder. Üst katta yukarıdan her şeyi daha rahat görebilmektedir. Alt kişiliği olan gölgenin içine girerek onun içinde düşünmek ister. Hakikaten de dilediğini yapar, yani rol değiştirir. Geçici bir süre için, alt bilinç dışının bodrum katlarına iner, alt kişilikler ile bir maceraya başlar: “Abdullah Efendi kapıdan çıkmadan evvel

27 age. 22.

28 age. 22-23.

29 age. 23.

30 ay.

31 Merter, *Psikolojinin Üçüncü Boyutu*, 160.

32 Tanpınar, *Hikâyeler*, 23.

kendisine çok benzeyen bir gölgenin orada uyuduğunu gördü. Tecrübesinden muvaffak olmuştu.”³³ Bu, onun yaşaması gereken bir şeydir. Nefs ilmine göre, insan-Rab ilişkisinin kemale doğru gelişebilmesi için müşahade denen konum gereklidir.

5. Alt Bilinç Dışında Seyahat

İnsan, hangi ortamda ve ne hâlde bulunursa bulunsun can'ın yayınına maruz kalır. Bu noktada, hayattaki tevafuk denen anlamlı rastlantılar misal teşkil eder. Bu, aslında kişisel anlamı olan bir derstir. Rüyalarda ise evrensel olan ilahi mesaj, kişiye yönelik özel bir yayın olarak iletilir. Nefs ilmine göre insan uyuduğu zaman nefsi, âlem-i misâle (üst bilinç dışı) gider ve orada hadiseleri müşahade eder. Nefsin üst katlarına çıkabilsin diye kişi, rüyasında (âlem-i misalde) aşağılara indirilebilir. Yani alt bilinç dışının karanlık ormanında gezinmesine müsaade edilir.

Abdullah Efendi, rüyasında/alt bilinç dışı seyahati sırasında, bir geneleve gider ve orada alt bilinç dışı kompleksi şehvet ile karşılaşır. Bir diğer ifadeyle genelevdeki hayat kadını, ilkel şehvet de denen nefsi-i şehvânîyi temsil eder. Abdullah Efendi, alt bilinç dışı seyahati sırasında karşılaştığı nefsi-i şehvânîsine letafet kazandırmalıdır. Onu, kalbî şehvete dönüştürmelidir. Nefs ilmine göre yapması gereken budur. Bir kadınla beraber olmak ister, fakat yatağın karşısındaki pencerenin önündeki sedirde küçük bir çocuğun uyuduğunu görür. Nefsânî ve mânevî tekâmülün mühim motiflerinden biri olan çocuk, bu sahnede zuhur eder: “Çocuk doğumu veya zuhuru, özellikle rüyalarda, içimizdeki karşıtlıkların birleşmesine, bilinç alanının genişlemesine işaret eder ve prospektif bir anlam taşır. Yani geleceğe yönelik ümit ve güven mesajları verir.”³⁴ Ancak Abdullah Efendi, bu çocuğun genelev

odasında uyumasını pek münasebetsiz bulur. Onu dışarı çıkartmak ister. Yanındaki genç kadına onu başka yerde yatırmasını söyler. Ancak kadın, çok nazlı bir şekilde cevap vererek onun masum bir çocuk olduğunu ve orada uyumasının bir sakıncası olmayacağını belirtir. Genelevin odasındaki bu çocuk, nefsi ilmine göre söylenirse insanın içindeki can'ı temsil eden ilahi/mübarek çocuktur. İnsanın içinde uyanan ilahi çocuğa/potansiyele “can” denir. Can kuvvesinin temsilcisi olan çocuk aslında, kişinin en dibe vurduğu zamanlarda dahi Rabb'inin onun yanında olduğunu anlatan bir semboldür. Abdullah Efendi, bir kadınla beraber olmak için genelev odasıdadır, ama bu hâlinde bile can'ı (içindeki insan-ı kâmil potansiyeli), onu yalnız bırakmaz. İnsan, düştüğü en derin kuyularda bile yalnız bırakılmaz.

Fakat genç kadının attığı keskin çığlık bu ameliyeyi, yarıda bıraktı:

- Aman yarabbim, sağ göğsüm, sağ göğsüm yerinde yok, demin çıkarmıştım, takmayı unutmuşum. Kızların eline geçerse mahvolduğum gündür... Kim bilir belki de almışlardır bile... Ah, yarabbim, şimdi ben ne yapayım?³⁵

Abdullah Efendi yaptığı bu alt bilinç dışı seyahati sırasında arkadaşlarını da kaybeder. Eve gitmeyi arzular. Yeniden o lokantaya/meyhaneye uğramak ister. Orada masa başında bıraktığı ve hakiki varlığı zannettiği gölgeyi/alt kişiliği bulmak ve beraberce eve dönmek ister. Bu sırada aslında bir güneş gibi olan can'ını aramaktadır. Kendini/can'ını arayan ise “aşağılara” inmeyi göze almalıdır: “Ah, ne kötü geceydi, ne uğursuz tesadüflerin gecesi idi bu! Bir kere ondan sıyrılabilseydi!.. ‘Güneş, Yarabbim güneş!’ diye bağırdı. Fakat hayır, hiçbir şafak belirtisi yoktu. Sessiz bütünlüğünde gece bir talih kat'iyetiyle devam ediyordu.”³⁶

33 age. 24.

34 Merter, *Psikolojinin Üçüncü Boyutu*, 67.

35 Tanpınar, *Hikâyeler*, 29.

36 age. 32.

Abdullah Efendi, yaşadıklarını bir “tesadüf” olarak değerlendirse de nefis ilmine göre bunlar tesadüf değildir. Rüyalar, uyanık yaşanan çağrışımlar ve tevafuk denen anlamlı rastlantılar, tesadüf olarak nitelendirilemez. Bunlar, kişiye has bir terbiye metodudur.³⁷ Buna rağmen Abdullah Efendi, hikâye boyunca yaşadıklarını bir tesadüf olarak değerlendirecek ve hep güneşi (Can’ı) arayacaktır:

Bir tesadüf, bir talih onu bu gece alelâde fanilerin yaşadığı zamanın hudutları dışına çıkarmıştı; başka türlü bir zamanı yaşıyordu; buna itiraz etmek gülünçtü. O sadece bunun bitmesini temenni etmeliydi. ‘Kim bilir belki güneş doğunca bu işkence de biter’ diyordu.³⁸

Abdullah Efendi, alt bilinç dışının bodrum katlarında seyahat ederken lokantada gölge olarak terk ettiği diğer alt kişiliğinin, yangında ölmekte olduğunu görür. Kendini yani alt kişiliğini kurtarmak için ileriye atılır. Kendine ait olan ve aziz olarak telakki ettiği gölgeyi kurtarmak için çabalar:

‘Ah, Yarabbim, ne yapmalı, nasıl kendi kendimi kurtarmalıyım?’ diye ovunarak ileriye atıldı. Her ne pahasına olursa olsun içeriye girecek ve orada uyur bıraktığı gölgeyi götürecekti. Fakat yakasına yapışan sert bir el onu geriye fırlattı. ‘Deli misiniz?’ diyordu... ‘Nereye gidiyorsunuz?’³⁹

Tüm çabalarına rağmen, asıl hakikati zannettiği gölgeyi yani alt kişiliğini kurtaramaz. Onun yangında öldüğünü görür ve sahibinin ölümü için ağlayan sadık bir köpek gibi kendi varlığının/alt kişiliğinin ölümüne ağlar. Onun ölümünün kendi hatası yüzünden gerçekleştiğini düşünür. Onu o lokantada bırakıp gitmeye razı olduğu için hayıflanır. En çok üzüldüğü şey ise bu ölümün meyhanede gerçekleşmesidir. Meyhanede sızarak ölmenin münasebetsizliği üzerinde

düşünür, hatta bunu bir felaket olarak telakki eder. İstirap içindedir. Ancak bu durum, Abdullah Efendi’nin sahnedeki kimliğine yukarıdan bakabildiğinin bir göstergesidir. Alt bilinç dışı seyahati sırasında canı acımıştır, sahne artık yeni bir kişiliğin doğumu için hazırdır. Bu tip durumlarda rüyalarda kişinin kendi ölümünü görmesi, kendisiyle ilgili cenaze merasimi sembolleri bariz bir şekilde görülür. Abdullah Efendi de rüyasında bu hâldedir:

Bütün bu ıstırap içinde bir tek nokta ona hepsinden garip geliyordu. Yarın isterse kendi cenaze merasiminde bulunabilirdi. Oh, bu çok fakir, küçük bir merasim olacaktı; beş on dost, bir iki akraba... o kadar, fakat isterse bu küçük kalabalığın içine o da karışabilirdi ve en ehemmiyetlisi bu idi. Birdenbire kendisinin hakikaten büyük, efkârıumumiyei işgal edecek kadar büyük bir adam olmadığına müteessir oldu; etrafındakilerin kendi hakkında neler düşündüğünü öğrenirdi. Bu hakikaten meraklı ve garip, hatta eğlenceli bir şey olurdu. Bununla beraber, ne olursa olsun, bu merasimde bulunacaktı.⁴⁰

Alt kişiliğinin meyhanede ölmesine fazlasıyla üzülür. Onun ölümünün ardından vermeyi hayal ettiği cenaze merasimi nutkunda dahi yalan söylemeyi göze alır:

Şüphesiz, ilk önce bir meyhanede çıkan yangın esnasında yanıp ölmenin felâketi üzerinde duracaktı. Herkes biliyordu ki o içkiden hoşlanmaz, böyle yerlere pek nadir zamanlarda, sadece eşi dostu görmek için giderdi. Bunu vereceği nutukla adamakıllı belirtmeliydi; hatta mâkul, büyük ve insanî bir sebep bile bulabilirdi, mesela içkiye düşkün bir arkadaşına nasihat vermek için oraya gitmiş olabilirdi.⁴¹

Nefs ilmine göre, üst bilinç dışı ile temas edebilmek, yukarı âlemlere doğru tekâmül

37 Merter, *Psikolojinin Üçüncü Boyutu*, 572.

38 Tanpınar, *Hikâyeler*, 43.

39 age. 33.

40 age. 34-35.

41 age. 35.

edebilmek için devamlı bir şekilde yeni ölümler ve yeni doğumlar gerekir:

Her yükseliş ve bir üst kata çıkış, terk edilen kattaki alt kişiliğimizin 'ölümünü' temsil eder. O zaman usulca o kata inip o rolü oynayan oyuncunun kulağına, sevgi, anlayış ve muhabbetle 'Evet, sen bensen, ama ben sadece sen değilim' diyerek hayatımızda o rolün hükmüne son verebiliriz.⁴²

Abdullah Efendi kurtulmuştur. Kısa bir süreliğine, varlığını başka bir kişiliğe nakletmiş, rol değiştirmiş, böylelikle aslı zannettiği alt kişiliğinin ölmesini sağlamıştır. Bu alt kişilik, aslında bir roldür ve esasen Abdullah Efendi'nin kendisi de bu gölgesinin rol yaptığını bilmektedir. Rol yaptıkça mesut olunacağına dair fikrinde ise yanılmaktadır:

Bilmem farkına varıyor musunuz? Hepimizin seyrederken o kadar güldüğümüz ve eğlendiğimiz sekizinci veya cinsinden bir piyeste ciddiyetle rol almış bir Kral Oidipus veya Antigone yahut Othello tasavvur edin. İşte zavallı Abdullah'ın hayatı... Fakat bu talihteki paradoks bu kadarla da kalmaz, daha ileri giderdi. Abdullah bu rolü farkına varmadan sonuna kadar böylece oynasaydı, yine mesut olurdu.⁴³

O, her ne kadar eski benliğinin/alt kişiliğinin ölümüne önce üzülüp azap duysa da kendi kendini teselli eder. Sonrasında, aslında bu kişiliğini hiç sevmemiş olduğunu itiraf eder:

Fakat bu da geçecekti; 'elbette buna da alışırım' diyordu. 'İnsan nelere alışmaz ki...' Zaten hayat dediğimiz bu kapalı dairenin asıl mucizesi, bu alışmak değil miydi? Günlerce, aylarca, senelerce görmemeğe, mutlak, kat'i bir gurbet içinde yaşamağa alışmıyor muyuz? Bana gelince, kaybettiğim şeyi, yani kendimi hiçbir zaman sevmemedim...⁴⁴

42 Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan*, 192.

43 Tanpınar, *Hikâyeler*, 36.

44 age. 37.

Alt kişiliğin ölümünden sonra derinliklere (düalizm âleminin en karanlık vadilerine) iniş başlar. Abdullah Efendi, iç cehennemine doğru çıkmış olduğu yolculuğa devam eder. Onun bu noktada rüyada olduğu unutulmamalıdır. O, aslında kompleksleriyle yüzleşmektedir. Kompleksler; suçluluk, yetersizlik, hırs, öfke, kaygı, şehvet, gurur gibi insânî zaaflardır. Bu, ancak balkona yani bir üst kata çıkmakla gerçekleşebilir. Kişi, böylelikle üst balkondan hayat sahnesini seyreder. Abdullah Efendi de hikâye boyunca bir balkondaymışçasına üstten bakacaktır:

Ufka ve manzaraya bir **balkon** gibi üstten bakan, güzel, temiz asfalt bir yoldaydı. Ayaklarının ucunda bütün bir semt kademe kademe dizilmiş evlerle **denize** doğru iniyordu. Bu, küçük, avuç içi kadar dar bir deniz parçasıydı ve kapanık, yarı sisli gece saatinde nereden geldiği bilinmeyen donuk parıltısıyla denizden ziyade mâyi hâlinde bir madenle doldurulmuş bir havuzu, birkaç mavna ve gemi direğinin arasından, tabii bir parmaklık arkasından seyrediliyormuş hissini veren büyükçe bir havuzu andırıyordu.⁴⁵

Yukarıdaki paragrafta kullanılan "balkon" kelimesi dikkat çekicidir. Balkondan her şeyi layıkıyla izleyebilmek için, öncelikle sahnede oynanan oyunun yanlışlığı hissedilebilmelidir:

Telvin, sanki bir tiyatro sahnesinin balkonundan, hayat boyu sahnede oynadığımız rolleri izleyebilme yeteneğini kazanmadır. Psikolojide, bir rolden bağımsız olma manasına gelen geri-özdeşleşmenin (disidentification) daha gelişmiş hâli, art arda gelen tüm hâlleri ve oynanan tüm rolleri, bir üst kattan ibret gözüyle müşahade edebilmedir.⁴⁶

Bu, aslında kendiyle hesaplaşmadır. Bu hesaplaşmayı yapabilmek için bulunulan sah-

45 age. 38.

46 Merter, *Psikolojinin Üçüncü Boyutu*, 210.

neyi terk etmek, balkona geçmek ve önceden yaşanmış olan oyunu bu sefer sanal olarak tekrarlamak gerekir. Üstünde yaşanan her nefis katının bir üstünde, böyle bir “balkon” bulunur. Bunun dışında paragrafta bahsi geçen deniz, bilinç dışını temsil etmektedir. Denizin küçük, dar ve kapanık olması dikkat çekmektedir. Üstelik bu deniz, yarı “sisli” gece saatinde Abdullah Efendi’ye görünmüştür. Tüm bunlar, alt bilinç dışı alanında bastırılmış, Abdullah Efendi’nin kabullenemediği olumsuz duyguları simgeler. Abdullah Efendi’nin gördüklerinin bir rüya olduğu hatırlanırsa bu senaryoda ümit verici öğelerin de olduğu görülür. O, gecenin sükûneti içinde bu manzaradan hoşlanır. Kendisini iyileşir bir hâlde ve hafiflemiş bulur. Deniz, küçük ve kapanık olsa bile derinliklerine dalmalıdır. Suyun altında yani bilinç dışında esas kitle yatmaktadır. Ancak bu şekilde alt bilinç dışındaki olumsuz duygular ile yüzleşebilir. Bunu yapmazsa o farkına varmadan alt bilinç dışı tüm insânî duygu, düşünce ve davranışları üzerinde tesirli olacaktır.⁴⁷ Sonunda Abdullah Efendi, zor da olsa ilk adımı atar. Derinlere iner, deniz parçasının kenarındaki bir yığın gölgeyi görür. Bu gölgeler, biraz sonra içine girip kompleksleriyle yüzleşeceği evlerdir:

Abdullah Efendi, buradan uzaklaşmadan evvel en yükseği kendi hizasına kadar çıkan ve sonra kat kat ayaklarının ucunda, ta aşağıdaki deniz parçasının kenarında bir yığın gölge hâlinde kaybolmak için derinleşen evlere bir kere daha baktı ve gördüğü şeye şaşıtı.⁴⁸

Abdullah Efendi, alt bilinç dışı seyahati sırasında bir sokağa gelir. Sokaktaki evler, ilgisini çeker. Bu evler, sefil olmalarının yanı sıra harap ve biçare de görünürler. Evlerin ahşap duvarlarından tahtalar fırlamıştır. Evlerin içinde sefil yataklar vardır. Buna rağmen, garip bir aydınlık bu evlerin içerisini aydın-

latmaktadır. Evlerin hemen hepsinde ise tuhaf hayvanlar vardır:

Hemen hepsinde siyah, ateş gözlü, son derece zayıf kediler uzun ve sert kıllı boyunlarıyla eşyanın etrafında bir vicdan azabı gibi halkalanmış köpekler, tünedikleri köşelerden geceyi uğursuzlukla dolduran insan bakışlı kuşlar vardı. En korkuncu bütün bu şeylerin karmakarışık, nizamsız, alt alta, üst üste olmalarıydı. Testiler içinde horozlar ötüyor, perdelerde acayip asmalar, birbirine kenetlenmiş sarmaşıklar ve diğer nebatlar canlanıyor, konsolların üstünde, raflarda meçhul ve iptidai bir dinin fetişlerine benzeyen hayvanlar, acayip jestlerle dinleniyorlardı.⁴⁹

Abdullah Efendi, gölgeler âleminde. Bu âlemde, nefs-i hayvânî ile karşılaşır. Nefs-i hayvânî, nefs-i emmarenin bir kısmıdır ve o, bu seyahat sırasında bu hayvanlara gem vurmaya çalışır. Kendi alt âlemindeki “hayvan”lar azmıştır. Eğer durdurulmazlarsa belli bir süre sonra benzer davranışları kişinin kendisi de sergileyebilir: “Dervişler, ‘azmış’ bir kardeşlerini gördüklerinde ‘Hayvanına çüş de!’ derler.”⁵⁰ Alt bilinç dışının karanlık âleminde seyahat eden Abdullah Efendi, hayvanlarının azdığı korkunç bir gece geçirmektedir: “Bu gece bilinmez bir talihin mahkûmuydu, görmesine imkân olmayan şeyleri görecekti, işitilmesine imkân olmayan şeyleri işitecekti ve şimdi bunları yanlarındaymış gibi görüp işitiyordu ve işittiği şeyler, gördüğü şeylerden daha korkunçtu.”⁵¹

Vahşi bir ormanda gibidir. Aslında bu orman, alt bilinç dışının karanlık ormanından başka bir şey değildir. Alt bilinç dışı seyahati, uykusunda olmaktadır; yani olması gerektiği gibi rüyadadır:

Geçici bir süre için alt bilinç dışının bodrum katlarına inilir veya denizin derinlik-

47 age. 119.

48 Tanpınar, *Hikâyeler*, 38.

49 age. 39.

50 Merter, *Dokuz Yüz Kath İnsan*, 135.

51 Tanpınar, *Hikâyeler*, 40.

lerine dalınır ve orada geçmişte cereyan etmiş olayların hâlâ büyük tesiri altında olan kompleksler, gölgeler, ‘**vahşi orman** çocukları’ yatıştırılır, affedilir, kendilerine muhabbet gösterilir ve onların kulaklarına usulca ‘Evet, sen benim bir yөнnünsün; ama ben sadece senden ibaret değilim’ cümlesi fısıldanır.⁵²

Alt katlar denen vahşi ormandan gürültü ve uğultular gelir. Gönün sesini duyabilmek için ise parazitlerin cızırtısından kurtulmak gerekir. Bu iç savaşın uğultusu yüzünden Abdullah Efendi’nin dikkati karmaşaya yönelir:

Abdullah Efendi, uykusunun içinde kendisini ölesiye tazip eden bir kâbuslu uykudan uyanmak için gayret sarf eden bir adam gibi silkinip kaçmak istedi. Fakat bu sestən, insan ruhu dediğimiz **vahşi ormanın** derinliğinden gelen bu yabancı, ebediyen melun ve hayvanî sestən kurtulup kaçmağa imkân var mıydı?⁵³

Abdullah Efendi’nin alt bilinç dışı seyahati tüm hızıyla devam eder. O, hayretler içindedir. Karşı evlerden birinin “en üst kat”ındaki pencerelerden biri açıktır. Üç erkek çıplak, **kan** içinde bir kadın vücudunu sokağa fırlatır. Bu bembeyaz ve kanlı vücut, “yeşilimtırak” bir ışığın taşıdığı pencereden kanlı bir lokma gibi karanlığın ağzına atılır. Görüldüğü gibi Abdullah Efendi, rüyada nefis-i emmâre konumunu görmektedir. Bütün bunları nefis-i levvâme katından seyrederek. Her şeyi görür ve müşahade eder. Sahnede kan gövdeyi götürür ama bu hâl, nefis ilmi açısından iyi bir şeydir:

Sahnede **kan** gövdeyi götürse, millet birbirine girse, canavarlar bizi kovalasa, kısacası traji-komik, korkunç, garip bir oyun sergilense bile, bu sadece bir oyundur. Ders almamız gereken, Rabb’imizden gelen ilhamla ‘bizim’ tarafımızdan, yine ‘bize yazılmış’ bir oyun.⁵⁴

52 Merter, *Psikolojinin Üçüncü Boyutu*, 194.

53 Tanpınar, *Hikâyeler*, 40.

54 Merter, *Dokuz Yüz Katlı İnsan*, 331.

Abdullah Efendi, oyunu üstten dehşetle seyrederek: “Keskin hıçkırıklar ve çığlıklarla bu vücudun kaldırım taşlarına düşmesi ve orada ezilmesi hakikaten müthiş olacaktı. Abdullah Efendi hiç olmazsa bu sesi işitmek için kulaklarını tıkamak istiyordu”⁵⁵ Rüyasında tüm bu alt kişilikleriyle yüzleşir vahşi orman çocuklarını yatıştırmaya çalışır. Üst âlemi müşahade edebilmek ve üst kata çıkabilmek için Abdullah Efendi, geçici bir süre için de olsa bu yüzleşme, karşılaşma ve hesaplaşmayı yapmalıdır. Bu ise beraberinde muhasebeyi getirir. Hayvânî seslere rağmen kişi, bunu başarmalıdır:

Sahnede oynanan oyun ne kadar kaba saba olursa olsun ‘hayvan’lar ne kadar anırırsa anırsın ve tepişirse tepişsin tüm bu olup biteni anlamak için, bir üst konuma çıkabilmek ve sahnedeki hayvanlara yular takmak, her zaman mümkün olan insani bir kuvvedir.⁵⁶

Abdullah Efendi başlangıçta, yüzleşmekte zorlanır. “Şeytan ve kötü ruh” ile dolu alt bilinç dışı mağarasında, bir kalabalık içinde kalır. Kesif bir homurtu içinde ölüp dirilen bu kalabalık, aynı zamanda Sardanapal’in cümbüşü gibidir. Rüyasında yani alt bilinç dışı seyahatinde, öylesine tuhaf insanlarla / alt kişiliklerle karşılaşır ki bu, ona Sardanapal’in haz ve sefa üstüne kurulu eğlencesini anımsatır:

Artık insan denen şey kaybolmuş, yerine birbirine kenetlenmiş, birbirine geçmiş mütesaviyen sarhoş uzuvların sar’ası almıştı. Sanki bir şeytan, kötü bir ruh; bütün eşyayı, bütün mevcutları hep birden zaptetmiş, onların ağızlarıyla gülüyor, onların uzuvlarıyla doymak bilmeyen iştahını tatmin ediyordu.⁵⁷

Nefs ilmine göre Abdullah Efendi, yukarıdayken ve aşağıda olup biteni gördükten sonra hatalarını anlamalı, bazı varoluş tarzlarında

55 Tanpınar, *Hikâyeler*, 40.

56 Merter, *Psikolojinin Üçüncü Boyutu*, 236.

57 Tanpınar, *Hikâyeler*, 42.

değişiklik yapmalıdır. Rota değiştirmelidir. Ancak o, bunlarla yüzleşip onları kabul etmek yerine, “kaçma” yolunu tutar:

Abdullah yine gitmeğe hazırlandı. Buradan da kaçması lazım geliyordu. Bunlar görmemesi, işitmemesi icap eden şeylerdi. Tekrar başını omuzlarının arasına soktu ve koşmağa başladı. Nerelerden geçti, kimleri gördü? Burasını sonraları ve hiç bir zaman hatırlayamadı. Sadece koştuğunu biliyordu.⁵⁸

Şimdi, “tılsımlı bir mağara”ya benzeyen bir evdedir. Alt bilinç dışında seyahat devam etmektedir. Ona, alt kişilikleri ile yüzleşmesi için bir imkân daha tanınmıştır. Bu evde, kendi benliğinin geçmiş merhalelerini bulur. Can arketipinin büründüğü bir hayvan olan yılan benzeten üst kat / üst bilinç dışı, bu evde ölü hâldedir. Yılan, onun ayaklarının ucunda cansız ve upuzun bir şekilde yatmaktadır. Can arketipi, ölü bir hâlde olduğundan her yer karanlıktır:

Sanki zaman volkanından fıskırmış küllerin kapladığı bir diyardaydı; sanki süreklilik dediğimiz, **yıldızlardan** örülmüş zincir birdenbire kopmuş, kuyruğunu yiyip kendi kendinden doğan büyük ve ededî yılan, ayaklarının ucuna cansız ve upuzun yıkılmıştı. Abdullah sanki bu ölüye basmamak ister gibi dikkatle, yavaş yavaş, âdeta çok koyu, çok karanlık bir mâyide yüzer gibi yürüyordu.⁵⁹

Yıldızlardan örülmüş zincir kopmuştur. Yıldızlar kapısı kapanmış gibi durmaktadır. Evde, her yer zifiri karanlıktır. Bu zifiri karanlığı yaracak bir ışık arar. Tanıdığı, bildiği şeyleri hatırlayarak bu ışığı oluşturmak ister. Ancak ne yaparsa yapsın taş kadar katı olan karanlık, onun kurduğu her aydınlık hayali siler. Tam hiçbir tılsımın bu karanlığı yumuşatamayacağını düşünürken yürüdükçe karanlığın yavaş yavaş aydınlandığını fark

eder. Karanlık, kendi içinde aydınlanmaktadır. Bu, nefis ilmine göre zifiri karanlıkta gelen ümittir. Ümit, sembolik açıdan bir ışığa benzer. Ümit konusunda insanın gönlünü ferahlatan muhteşem bir teselli Kur’ân-ı Kerim’de Târik Sûresi’nin ilk dört âyetinde verilir. Târik, sabah yıldızı anlamına geldiği gibi felaketin ve sıkıntının derin karanlığında bunalmış insana zaman zaman gelen semâvî bir teselli ve rahatlama anlamına gelir. Aynı zamanda, belirsizliğin karanlığını gideren, sezgisel bir aydınlanma demektir.⁶⁰ Târik yıldızı, ümitsizliğin en karanlık hâlinde geceleyin kapıyı çalar. Bu, aslında Rabb’in Hâdi (nura erdiren) isminin tecellisidir. Abdullah Efendi, rüyasında böyle bir aydınlanma yaşar:

Bununla beraber o yürüdükçe bu karanlık yavaş yavaş, bir bardaktaki mahlûlün bulanması gibi, acayip bir şekilde, kendi içinden aydınlanıyordu. Birkaç basamaklı küçük bir merdivenden çıktı. Hiç düşünmeden, birbiri ardınca birkaç odadan geçti. Kendisiyle beraber yürüyen, âdeta beraberinde taşıdığı zannını doğuran bir aydınlık sayesinde bu odaları iyice görebiliyordu.⁶¹

Evin odalarını, bu aydınlık sayesinde artık görebilmektedir. Evdeki her şey kendisine tanıdık gelir. Aslında, bu evdeki her parça kendisindendir. Sonunda beklenen vuku bulur ve Abdullah Efendi bu ıssız, “tılsımlı bir mağara”ya benzeyen evde, alt kişiliklerini daha net bir şekilde görmeye başlar. Kimi hokkabaz, kimi budala, kimi yalancı, kimi de ağzında kendi etinden kopardığı kanlı lokma ile karnını doyurmaya çalışan bir kurt yavrusudur. Abdullah Efendi’nin kaygısı, korkusu, öfkesi, nefreti, yetersizlik ve suçluluk duygusu, hırs ve tutkuları mağaranın duvarlarına yansır. Ancak bunlar, sadece bir gölgeden ibarettir. Abdullah Efendi, bunların birer gölge olduğunu fark etmelidir:

58 age. 43.

59 age. 46.

60 Merter, *Psikolojinin Üçüncü Boyutu*, 201-202.

61 Tanpınar, *Hikâyeler*, 47.

Ne garip odalardı bunlar... Hepsinin duvarlarında o, içeriye ayak atar atmaz cilalanmış gümüş parıltısı birdenbire sanki bir beddua veya bir tılsımla bulanık büyük, geniş aynalar vardı. Birtakım insanlar, ömrünün macerasında oynadıkları rolün hakiki yüzüyle bu aynalarda görünüyorlar, sonra tekrar kayboluyorlardı. Zavallı Abdullah Efendi, onları bir vakitler ne kadar ciddiye almıştı. Kimi sadece bir hokkabaz, kimi sadece bir budala, kimi düpedüz bir yalancı, kimi ayaklarının ucunda yaltaklanan bir köpek, kimi ağzında etinden kopardığı kanlı bir lokma ile karnını doyurmağa çalışan bir kurt yavrusu idi. Hemen hepsi yüksek bir sanat hâline getirilmiş, zulüm, riya ve yalandan yapılmış gibiydiler. Hepsinin karanlık yüzlerinde, kin ve haset melun yıldızlar gibi parlıyordu.⁶²

Ayna, yalan söylemez. Abdullah Efendi, onun yalan söylemesini diler ancak dileği gerçekleşmez. Bu hakikatten korkar. Buna rağmen Abdullah Efendi, gölgeleri ile karşı karşıya gelir. Birer hayvana benzeyen gölgeler, birer birer karşısından geçerler. İç âleme doğru yaptığı bu yolculuktan korksa da gölgelerin yüzüne bakınca problemi çözmüş gibi olur, alt bilinç dışı biraz olsun aydınlanır:

Fakat bu acayip gecede, bu ıssız evde o kadar mutlak bir boşluktan sonra, zembereği kırılmış bir eski saat gibi, bu aynaların birdenbire bu kadar çıplak ve zalim hakikati birbiri ardınca ortaya atmasına **tahammül** edemiyordu. Onlar teker teker, kendi hayatından parçalayıp kopardıkları ganimetlerle, gülerek, eğlenerek, ağlayıp sızlayarak, tek ayak üstünde sıçraya zıplaya, iğrenç dudaklarından salyalar akıtarak, gerdan kırarak, tıpkı bir atlı karıncanın birdenbire canlanıvermiş sakat hayvan sürüsü gibi önünden geçtikçe Abdullah çıldırıyordu. Hakikatte bu hepsinden **korkunçtu**. ‘Bir ömür bitebilir’ diyordu. ‘İnsan ölebilir, çıldırabilir. Bir enkaz bir çöp,

bir iskelet, bir cife olabilir. Fakat yalansız yaşayamaz. Ölüm bile arkasında dayanacağı bir yalan olmazsa **tahammülsüz** bir şey olur. Başımın altına rahat bir yastık gibi koyacağım tek bir yalan kalsaydı...’ Fakat hayır, bu gece en çıplak, en zalim hakikatlerin gecesi idi. Abdullah her şeyi görecekti, her şeyi anlayacaktı. ‘Yarın, nasıl tekrar insanların arasına girebilirim. Nasıl onlara **tahammül** ederim, nasıl ellerini sıkarak gülmeden, ağlamadan, tiksinden yüzlerine bakarım...’ Bu düşüncelerle son odayı da geçti ve kendisini daha tabii şekilde **aydınlanmış** bir başka sofada buldu.⁶³

Abdullah Efendi’nin aynada kendisini görmesi, onun nefsi-i levvâme hâlini yaşadığının bir göstergesidir.

6. “Can”la Buluşamayan Abdullah Efendi

Hikâyenin sonunda Abdullah Efendi’nin beklenenin aksine başarısız olduğu görülür. Abdullah Efendi, başarısızlığının nedenini çok farklı bir şekilde açıklar. Ona göre, hayatının yarım kalmış jestlerden oluşmasının ve bir türlü tamamlanamamasının nedeni, gerçeklikle temasa gelmesi yüzündendir. Yalnız o, bu konuda da yanıltılmaktadır. Hikâyede “şeniyet” kelimesi ile ifade edilen şey, esas itibarıyla üst bilinç dışıdır. Abdullah Efendi alt kişilik denen rollere büründüğü zamanlarda yukarının daveti nedeniyle sık sık bu rolden uyanmıştır. Hikâye boyunca o, yukarıdan gelen çağırışı zalimce diye nitelendirir:

Abdullah’ın felâketi, rolünü yaparken sık sık uyanmasında, etrafındaki şeniyetle en zalim ve müstehzi mânasında temasa gelmesindeydi. Onun içindir ki bütün hayatı yarım kalmış jestlerden tamamıyetini bulmamış hareket başlangıçlarından ibaret kaldı. O bütün ömrünce **büyülü bir eşğin önünde adımlarını tecrübe etti; fakat**

62 ay.

63 age. 48.

her defasında içinde vaktinden evvel uyanan bir taraf onu bu eşiği atlamak-tan, ileriye geçmekten menetti.⁶⁴

Alt bilinç dışı, seyahati sırasında bulunduğu son evde bir bardak soğuk su arar; çok susamıştır. Aslında Abdullah Efendi, “can”ının hayat suyunu aramaktadır. Kulağına açık kalmış bir musluk sesi, su şırıltısı gelir. İlerler, kapıyı açar ve bir başka odaya girer. Ortadaki masanın üstünde duran su dolu sürahiye doğru koşar: “Koyu lâcivert örtülü masanın üstünde billur sürahi, imkânsız derecede koyu kadife bir arşın ortasında bir güneş gibi parlıyordu.”⁶⁵ Sürahinin güneşe benzetilmesi manidar olduğu gibi, sürahinin billur yani kristal olması da nefis ilmi açısından çok anlamlıdır. Aslında billur sürahi, “can güneşi”dir. İnsanın asıl kimliği olan canı temsil eder: Her insanın eşi bulunmaz ilk yapısı olan Can, onun asli kimliğidir. Can, bir kristal gibidir. Kristal olan canda çatlağın dahi oluşmaması gerekir. Çatlak oluşursa simetri ve ahenk bozulur. Nefis ilmi, kristalin çatlamasını istemez.⁶⁶

Billur sürahi, onun görüp görebileceği en muhteşem güneştir. Sevinç içinde sürahiyi yakalar, bir bardak arayışına girer. O, billur sürahi metaforuyla anlatılan güneşe dokunmuştur. Hâlbuki güneşe dokunulmaz. Güneşe sadece bakılabilir. Bu sırada, yedi sekiz yaşlarında bir çocuğun dehşetli ve korku dolu gözlerle kendisine baktığını görür. İlahi/mübarek çocuk sembolü hikâyede böylelikle ikinci defa görülür. Çocuk, burada Can’ın sıkça görülen bir tezahür şekli olan ilahî/mübarek çocuktur. Bu çocuk, Abdullah Efendi’ye bilgece tavsiyelerde bulunur.

Çocuk, sürahiyi onun elinden alır, masanın üstüne koyar. Bu sürahiye dokunmaması gerektiğini, onun kendisinin oyuncağı oldu-

ğunu vurgular: “Fakat bu sudan içmeyin... O benimdir, ben onunla oynuyorum. Böyle, işte bu sürahide onu seyredirim.”⁶⁷ Çocuk, aslında sürahiyi seyrederek güneşe bakmaktadır. Güneşe bakmak ise ölümle yüzleşmektir. Abdullah Efendi’yi de bu güneşe sadece bakması yani ölümle yüzleşmesi için ikna etmeye çalışır.

Hikâyedeki çocuk da sürahiyi yani güneşi sürekli seyrederek aslında, ölümün sırrını çözmüş bir kimse olarak görünür. Ancak Abdullah Efendi, bunu anlayamamıştır. Güneşe / sürahiye dokunmak ister. Hâlbuki ona bakması ve ölümün sırrını çözmesi yeterlidir. O, böylelikle ilk hatayı işler. Hikâyedeki ilahi / mübarek çocuk, güneş gibi parlayan sürahinin yani can güneşinin sahibidir. Bunun dışında kendisinin her biri ayrı yıldızın cevherinden yapılmış yedi adet kadehi vardır: “-Bilir misin ki benim güzel bardaklarım da var, hepsi ayrı bir yıldızın cevherinden yedi kadehim var, ben bu sürahiyi zaman zaman bu kadehlere boşaltırım, birinden ötekine... Fakat hiç içmem...”⁶⁸ Kadehlerin yıldız cevherinden yapılmış olması, Abdullah Efendi’nin üç sene önce üst bilinç dışı ile kurduğu teması hatırlatır. Maveria ile temas kuran Abdullah Efendi, rüyasında tavanın tepesinden uçtuğunu ve yıldızların elle tutulacak kadar odasına sarktıklarını görmüştür. Sevdiği kadın bu yıldızlara basarak odasına girmişti, kendi cevherinde görünmeye razı olmuştur. Bu ilahi/mübarek çocuğun kadehlerinin yıldız cevherinden olması bu anlamda manidar olmakla birlikte, sayısının yedi olması da nefis ilmi açısından Kur’ân-ı Kerim’de de geçen nefis kategorilerini hatırlatır.

Çocuğu hasta olarak nitelendiren Abdullah Efendi, ondan kurtulmaya çalışır. Çünkü çocuk, muttasıl bir şekilde suyu içmemesi

64 age. 36-37.

65 age. 49.

66 Merter, *Psikolojinin Üçüncü Boyutu*, 355.

67 Tanpınar, *Hikâyeler*, 50.

68 ay.

gerektiğini söylemektedir. O, böyle bir hasta çocuk karşısında rahatsız olur. Aslında çocuk hasta değil, ilahi/mübarek bir çocuktur ve ilgiye ihtiyacı vardır:

Abdullah Efendi bu cinsten bir hastayı görmemişti. Sadece bu ses, bu zayıf, şımarık, fakat kalbin ve sinirlerin yolunu bulan, bir merhalede insanın bir tarafıyla derhal anlaşılan bu ses onu çıldırtıyordu. Artık susuzluğu geçmişti Şimdi sadece kaçmak istiyordu. Kaçmak...⁶⁹

Abdullah Efendi, böylelikle imtihanı kaybeder. İlk hatası güneşe/sürahiye dokunmaktır. İkinci hatası da çocuğa tahammül edememektir. Çocuğa karşı tahammülsüz bir tavır sergiler. Onun yalvarmaları kendisini çıldırtır. Onun aslında ilahi/mübarek bir çocuk olduğunu idrak edemez. Çocuk, birdenbire bir hastalık nöbeti içinde Abdullah Efendi'ye kızarak haykırır: “-Ne diye karşıma çıktınız, ne diye bunu içmek istediniz?”⁷⁰ Olduğu yerde tepinmeye başlayan çocuk, billur sürahiyi ürpertici bir cam şakırtısı içinde pencereden aşağıya fırlatır. Çatlamasına bile tahammül edilmeyen ve bir kristal gibi olan can, artık paramparçadır. Bütünlük, simetri ve tüm ahenk bozulmuştur.

Abdullah Efendi, içinden “biçare budala” diyerek pencereye koşar. Ortada görünen bir sürahi parçası yoktur. Ancak sokakta kendi parçasını/gölgesini görür: “Sadece son derece mustarip ve yorgun hâlli, bir adamın ağır adımlarla köşeyi döndüğünü gördü. Ona öyle geldi ki bu kendisi, yani Abdullah Efendi idi.”⁷¹ Hikâye, bu cümle ile sona erer.

7. Sonuç

Görüldüğü gibi Abdullah Efendi onca özgürlüğün, tadın, karanlık boyuttan kurtulup aydınlığa çıkmanın ardından saflaşmadı-

ğı, yani tam anlamıyla temizlenemediği için imtihanı kaybeder. Aslında çok kısa bir zaman süresi içinde bir kuantum sıçraması yapar, boyut değiştirir. Üst bilinç dışı ile temas eder ama sonrasında dikotomi yani bölünmüşlük âlemine geri düşer. Şayet, acele edip sürahiye/güneşe dokunmasaydı ve çocuğa tahammül edip onun davranışlarını sabırla karşılasaydı, belki de bir güneşi andıran o billur sürahidene suyu içebilecek ve saflaştırma tamamlanmış olacaktı. Böylelikle “can”ının hayat suyuna kavuşacaktı. Ancak Abdullah Efendi, kendi iradesinin etkisiyle tam anlamıyla letafet kazanamaz. Letafet kazanabilmesi için nefis katlarında yükselmesi gerekir: Güzel hâller yaşayabilecekken ve yükselen sabah güneşinde arkasına dönüp baktığında “gölge”den eser görünmeyen farklı bir boyuta geçme imkânı varken o, kirli bir sabahın aydınlattığı yolda, küçük bir su birikintisinden başka bir şey göremez. Ardına dönüp baktığında ise “gölge”sini görür. Bu, sıkıntılı bir durumdur. Tasavvufta alt katlardaki rollerden ve alt kişiliklerden sıyrılmaya “fenâ” denir. Fenâ, nefsânî rollerin bir daha uyanmamak üzere sönmesidir. Abdullah Efendi, “fenâ” denen bu hâli yaşayamaz. Alt katlardaki rolünden/alt kişiliğinden kurtulamaz.

Abdullah Efendi, üst bilinç dışı denen boyuta geçememiştir. Ondaki beklenen şu şekilde özetlenebilir: Abdullah Efendi, arayıştadır. Ancak onun arayışlarına bir boyut daha katması gerekirdi. Yani âlem-i misal de denen üst bilinç dışı âlemini idrak etmesi lazımdı. Bunu idrak ettiğinde ise orada bulunan Rabb'ine kul olması elzemdi. Kulluk şuuru olmazsa can dahi bir tapınma nesnesi hâline dönüşebilir. Abdullah Efendi gösterdiği direnç dolayısıyla üst bilinç dışısını idrak edemez; rahmânî feyzlerden mahrum kalır ve hasretini çektiği “can”ının hayat suyuna kavuşamaz. Onunla birleşemez. Hikâye boyunca “can çekişir”. Can'la buluşamadığı için de Rabb'ine ulaşamaz.

69 ay.

70 age. 51.

71 ay.

Hâsılı, Abdullah Efendi'nin hikâyesinin sonunda nefsânî bir tıkanma yaşadığı görülür. Nefsânî tıkanma/duraklama denen bu hâl, beraberinde fark hâlini terk edip düalizme yeniden batmayı getirir. Fark hâli sırasında Abdullah Efendi pek çok şeyi görmüştür, ancak nefis ilminde “görmek” yetmez. Abdullah Efendi, Araf'ta kalmıştır. Ontolojik bir duraklama, stagnasyon yaşar. Abdullah Efendi'nin egosu, kalıtımsal olarak zayıftır. Bunun dışında, alt bilinç dışı denen alanı aşırı geçirgendir. Bu nedenle Abdullah Efendi, nefis yapısının temel dinamiğinde yani tekâmülde bir “duraklama” yaşar. Hâlbuki sağlıklı bir ego için vicdan ve akliselimle birlikte “yukarılara” doğru tekâmül lâzımdır. Abdullah Efendi'nin nöbet hâlindeki bilinci, onun nefis-i emmâre mertebesine takılıp kalmasına yol açar. Sağduyuyu temsil eden nefis-i levvâmeye ulaşmakta zorlanır. O hem alt bilinç dışının çekimini hem de üst bilinç dışının cazibesini yaşayan insandır.

Tekâmül sırasındaki her duraklama, iki kat arasında sıkışıp kalmak anlamına gelir. Sadece karşıtlıkları birleştirmekle, düalist kompleksleri yalnızca görüp müşahade etmekle insan, nefis katlarında tekâmül edemez. Tekâmül için dünyaya (mâsivâ) yönelik, arzu ve isteklerin de yapısal bir değişimden geçmesi gerekir. Bu yüzden Abdullah Efendi, hikâyesinin sonunda düalizme yeniden batar. Tamamen akıl yoluyla, kulluk bilincini geliştirmeden tevhide varmak isteyen Abdullah Efendi, düalizm batağına saplanır. O, düalizm görüşünden sıyrılamayan, yani şaşılıktan kurtulamayan insanı temsil etmektedir. Şaşılıktan kurtulamayan insan ise gerçek anlamda yaşıyor sayılmaz.

Kaynaklar

Akbaş, Onur. “Ahmet Hamdi Tanpınar'ın ‘Abdullah Efendi'nin Rüyalari’ ve ‘Yaz Yağmuru’ İsimli Hikâyelerinin Alegori

Açısından Mukayesesi”, *Söylem Filoloji Dergisi* 4, 1 (2019): 90-104.

İnançer, Ömer Tuğrul. *Vakte Karşı Sözler*. İstanbul: Sufi Kitap, 2020.

Merter, Merter. *Dokuz Yüz Katlı İnsan Tasavvuf ve Nefs Psikolojisi/Transpersonal Psikoloji*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2022.

—. *Psikolojinin Üçüncü Boyutu: Nefs Psikolojisi ve Rüyaların Dili*. İstanbul: Kaknüs Yayınları, 2014.

Özhan, Ahmet. *Sen Bu Dünyaya Niye Geldin?*. İstanbul: Turkuvaz Kitap, 2025.

—. “Yapılan İşlerde Allah Rızasını Gözetmenin Önemi-Vaktin Nakdi”. Vav TV Youtube Kanalı, 25 Ağustos 2025, <https://www.youtube.com/watch?v=Tekea3Nwtp8>.

Tanpınar, Ahmet Hamdi. *Hikâyeler*. İstanbul: Dergâh Yayınları, 2017.